

La Generalitat de Catalunya (1931-1939) i la política cultural

JORDI CASTELLANOS
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Autònoma de Barcelona

LA GENERALITAT REPUBLICANA

La Generalitat de Catalunya, sorgida del 14 d'abril del 1931 i, doncs, dins de la II República Espanyola, representava la recuperació de determinats àmbits del poder polític, d'entre els quals aquells que permetien d'endegar una política cultural pròpia. Es comptava, i no era poca cosa, amb un antecedent: la política cultural de la Mancomunitat de Catalunya i, més concretament, les bases establertes per Enric Prat de la Riba, que havia sabut treure pans de les pedres. Vull dir que, amb uns mitjans més aviat relatius, havia establert una primera institucionalització de la vida cultural i uns objectius que, ara, en arribar la República, s'hauran d'actualitzar i d'aprofundir perquè el marc polític és un altre i les relacions entre la intel·lectualitat i el poder s'han fet més complexes. Però allò que havia fet Prat de la Riba era dotar la societat catalana de les estructures bàsiques de tota cultura moderna i és justament aquest entramat, part del qual havia sobreviscut amb més o menys bones condicions al període dictatorial, el que permet que la Generalitat republicana no comenci de zero: des de l'Institut d'Estudis Catalans fins a l'ensenyament primari i professional, des les institucions de recerca fins a la mateixa universitat Autònoma, que sorgirà ara de les antigues aspiracions de comptar amb una universitat catalana i de primer ordre que s'havien manifestat en el II Congrés Universitari del 1918 i que no havien arribat a concretar-se.

Cal dir, tanmateix, que les circumstàncies polítiques o, potser millor, l'evolució política de la República i, amb ella, de l'autonomia catalana, van condicionar moltes coses i, entre el 1931 i el 1936, la política cultural de la Generalitat (com totes les altres actuacions del Govern català) no va tenir la continuïtat que hauria estat desitjable: el procés que porta a l'aprovació de l'Estatut d'autonomia va ser llarg, l'Estatut no va ser el que s'havia aprovat a Catalunya i la seva aplicació va ser lenta i, a més, interrompuda entre l'octubre del 1934 i el febrer del 1936. No diguem, ja, a partir del

juliol del 1936, amb l'esclat de la guerra, els problemes que van afegir-s'hi i, encara, dins del període bèl·lic, els canvis que van derivar-se del maig del 1937.

Malgrat tot, l'autonomia era rebuda com la gran oportunitat per cohesionar la societat catalana entorn de la seva pròpia cultura, una cultura que, d'ençà del tombant del segle XIX, ja des del Modernisme i, posteriorment, dins del Noucentisme, havia estat concebuda com el motor de la modernització de la vida social, com el mitjà per a la creació d'una societat avançada i més igualitària, en la qual els ciutadans se sentissin implicats i copartípics del comú. L'ensenyament, l'educació i la cultura, doncs, se situen a la base mateixa de la vida política. I, particularment, de la vida política catalana: per primera vegada el català, tot i les restriccions que li imposava la Constitució republicana, adquiria un estatus d'oficialitat des de l'ensenyament primari fins a les més elevades instàncies socials. I, per primera vegada, ja en el preàmbul de l'Estatut de Núria, es definia una línia d'actuació en l'ensenyament:

El nostre poble vol que l'escola sigui profundament transformada segons els mètodes emprats per les nacions més avançades, en la qual l'infant aprengues a ésser un bon ciutadà i l'amor purifiqués en ell el sentiment de solidaritat humana del róssec que hi deixen les diferències socials.¹

Aquest punt de fe en la cultura i d'optimisme sobre la capacitat i l'eficàcia de la intervenció política i cultural em semblen d'una gran importància: la vida cultural catalana arribava a la maduresa i tot aquell voluntarisme, aquell remar a contracorrent dels períodes anteriors entrava ara en la normalitat i en les realitzacions. Tot i l'esmussament que representava el marc constitucional i estatutari, que no responia a tot allò a què Catalunya havia aspirat d'ençà del Pacte de Sant Sebastià, als homes de cultura, als ensenyants, als escriptors i artistes, se'ls ofería una oportunitat que fins aleshores amb prou feines si havien pogut somniar.

L'ACCIÓ DE VENTURA GASSOL

En una primera etapa, entre el 1931 i el 1936, amb el parèntesi del 1934-1935, aquesta política ve marcada per la personalitat del conseller de Cultura, el poeta i home de confiança de Francesc Macià, Ventura Gassol, que va anar sobrevivint a tots els canvis de govern i, en certa manera, encarnava aquests objectius. I allò que se li va presentar amb més urgència va ser l'organització de l'ensenyament: el decret de Marcel·lí Domingo, ministre d'Instrucció Pública del Govern Republicà, va

1. Citat per Mercè ROSSELL, «Estudi introductori», a *La Generalitat de Catalunya*, vol. II, *La política cultural. El bilingüisme. L'ensenyament. El patrimoni. La cultura popular*, Barcelona, Undarius, 1977, p. 6.

reconèixer l'obligatorietat de l'ensenyament en català dins d'un règim de bilingüisme. Per tal d'aplicar-ho, Ventura Gassol va crear el Comitè de la Llengua (amb personalitats com Pompeu Fabra, Alexandre Galí, Manuel Ainaud, Rosa Sensat i Joaquim Xirau, que n'era el president), que planifiquen tota una sèrie de publicacions, la formació dels mestres, l'organització de l'Escola d'Estiu, etc. De fet, aquesta política va portar a la creació, per part de la Generalitat, d'una Escola Normal pròpia, que feia costat a les que l'Estat tenia a cada «província» (i que, al seu torn, també van transformar-se), que va convertir-se, la de la Generalitat, segons González-Agàpito, en «fornal d'un magisteri renovador [...] revulsiu en el camp de la formació del magisteri català».²

Aquesta ràpida iniciativa s'emmarca, a partir del 9 de juny, dins d'un organisme destinat a «estructurar i regir» l'obra cultural de la Generalitat: és el Consell de Cultura, que tenia poder decisor sobre arxius, biblioteques i belles arts. I amplia la política d'ensenyament ja iniciada, incidint en l'ensenyament secundari amb la creació de l'Institut-Escola, que va començar a funcionar el 1932 i tingué tres centres: el del Parc de la Ciutadella, l'Ausiàs March i el Pi i Margall. Aspirava, escriu Manent, «a la formació integral dels alumnes d'ambdós sexes»,³ és a dir, en règim de coeducació i amb la supressió dels exàmens. Comptava amb un professorat triat, jove i renovador. Esmentaré, per exemple, les classes de literatura de Ramon Esquerra, que Maria Aurèlia Capmany recordava com a bàsiques en la seva formació.⁴

La Generalitat, doncs, ja des de l'abril del 1931, havia anat posant les bases d'allò que, finalment, li reconeixia l'Estatut tal com sortia aprovat de Madrid, que atorgava a la Generalitat el dret «a crear i sostenir els Centres d'ensenyament en tots els graus i ordres que siguin oportuns [...] amb independència de les institucions docents i culturals de l'Estat, i amb els recursos de la Hisenda de la Generalitat». A més, «la Generalitat s'encarregarà dels serveis de Belles Arts, Museus, Biblioteques, Conservació de monuments i Arxius, exceptuat el de la Corona d'Aragó.» I, encara,

[...] si la Generalitat ho proposa, el Govern de la República podrà atorgar a la Universitat de Barcelona, un règim d'autonomia. En aquest cas s'organitzarà com a Universitat única, regida per un Patronat que ofereixi a les llengües i a les cultures

2. Josep GONZÁLEZ-AGÀPITO, Salomó MARQUÈS, Alejandro MAYORDOMO i Bernat SUREDA, *Tradició i renovació pedagògica, 1898-1939: Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 552. Vegeu també, entre l'amplíssima bibliografia sobre el tema, Ramon NAVARRO, *L'educació a Catalunya durant la Generalitat (1931-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1979.

3. Albert MANENT, *Obra cultural de la Generalitat*, Barcelona, La Gaia Ciència i Edicions 62, 1977, col·l. «Documents», núm. 8.

4. Maria Aurèlia CAPMANY, *Pedra de toc*, Barcelona, Nova Terra, 1970, p. 20-21.

castellana i catalana les garanties recíproques de convivència amb igualtat de drets per a Professors i alumnes.

L'Estat, però, s'havia assegurat, amb la Constitució, l'ensenyament del castellà en tots els nivells, el manteniment a Catalunya dels seus propis organismes docents i, en darrer terme, la inspecció general i l'atorgament dels títols acadèmics i professionals. Aquest era el marc legal, prou ambigu com per donar peu a nombrosos conflictes. Comenta Mercè Rossell que, com a conseqüència de la retallada de l'Estatut,

[...] la Generalitat es trobava incapacitada per a intervenir —i no diguem ja per a legislar!— l'ensenyament a Catalunya, controlat en la major part per l'Estat central. Ultra això, i tal com preveia l'Associació de Mestres Nacionals, anaven a coexistir a Catalunya dues escoles públiques, amb mètodes diferents, amb mestres de procedència diferent (Escalafó del Magisteri de l'Estat i mestres de la Generalitat), amb concepcions pedagògiques diferents, les quals emprarien així mateix de forma predominant llengües diferents. Si bé és cert que l'article 7è. deixava a la Generalitat la facultat de crear els seus propis centres, cal tenir en compte que la migradesa dels recursos econòmics que, pel mateix Estatut, li foren assignats reduí aquesta facultat a una possibilitat més teòrica que real.⁵

De fet, van ser les escoles d'ensenyament tècnic i professional les que en resultaren més afavorides, des de la Universitat Industrial fins a l'Escola del Treball, les Escoles d'Arts i Oficis, l'Escola d'Agricultura, l'Escola d'Administració Pública, l'Escola de Bibliotecàries i moltes més, creades, la majoria, per la Mancomunitat de Catalunya.

La situació, doncs, obligava a establir ponts de col·laboració, uns ponts que, per la resistència de l'Estat a cedir en matèria d'ensenyament, tingueren una eficàcia molt limitada. Em refereixo, per exemple, als Consells Regionals de Primer i Segon Ensenyament, creats justament per evitar els conflictes: segons Antoni Maria Sbert,

[...] aquest hauria estat el camí, perfectament constitucional, per a arribar a meixurar la confiança del Poder central, que s'hauria reservat les facultats legislatives per a dictar les normes generals de la Instrucció Pública, delegant [...] les funcions executives a la Generalitat i aquesta hauria regulat els ensenyaments, dintre els límits fixats pel poder central, i hauria nomenat el personal i administrat el centres docents.⁶

5. M. ROSSELL, *op. cit.*, p. 17.

6. «Antoni M. Sbert, conseller de Cultura, exposa l'organització de l'obra cultural de la Generalitat a partir del juliol del 1936», a M. ROSSELL, *op. cit.*, p. 194-195.

Fou, però, una esperança frustrada. L'únic espai en el qual s'establí, tot i els nombrosos problemes, una col·laboració eficaç va ser en l'ensenyament superior: la constitució de la Universitat Autònoma i del seu patronat.⁷ L'autonomia universitària va iniciar-se, encara el 1931, a la Facultat de Filosofia i Lletres, i el 1933 s'estengué a la resta de la universitat. Tot i les polèmiques que va generar la major o menor catalanitat en la formació dels alumnes (amplis sectors de la intel·lectualitat catalana consideraven que era una via de castellanització de les elits culturals catalanes), cal esmentar que la Universitat Autònoma va representar un canvi radical en la concepció i en la modernització de l'ensenyament superior i que, com a exponent de la voluntat política de servei, va incorporar el nucli de professorat dels Estudis Universitaris Catalans, amb noms com Pompeu Fabra, Carles Riba, Jordi Rubió, entre d'altres, que no cal dir ni què eren ni què representaven. «El Patronat —escrivia J. Navarro Costabella— no va fer miracles, però posà els fonaments per convertir la Universitat Autònoma de Barcelona en una universitat modesta, petita, però no esquifida i sí autèntica.»⁸ Va ser, també per als alumnes, un centre d'inquietuds i d'activitats culturals. Ho demostra a bastament el fet que, de la Facultat de Lletres, en sortís un grup d'escriptors de gran importància per a la història cultural del país: en formaven part, entre d'altres, noms com Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Salvador Espriu o Joan Teixidor. Cal destacar, finalment, que dins de la Universitat hi van tenir una gran importància els cursos destinats a la formació d'obers, que es van portar a terme «d'acord amb els ateneus populars». A més, es va crear l'Institut d'Acció Social Universitària, que va dirigir Antoni Maria Sbert, que fundà dues residència per a estudiants, que arribaren a publicar llibres, com, per exemple, *Imitació del foc* (1938), de Bartomeu Rosselló-Pòrcel.

La política cultural tenia els temes d'ensenyament i patrimoni com a eixos bàsics i, per tant, quedava lluny de les polítiques de subvencions que es realitzen actualment. Tot i això, en el camp específicament literari, cal destacar, d'una banda, la incorporació del Premi Crexells, de novel·la, nascut per iniciativa particular el 1928, que passa a ser l'eix central dels premis literaris que atorgava la Generalitat: així, a partir del 1932, es convoca conjuntament amb el Joaquim Folguera, de poesia, i l'Ignasi Iglesias, de teatre; i, a partir del 1936, el Joan Maragall d'assaig, el Narcís Oller de contes, i el Valentí Almirall d'articles. A més, després d'uns anys de silenci, reapareix, patrocinada per la Generalitat i dirigida per J. V. Foix, la *Revista*

7. Vegeu, sobre la Universitat Autònoma, Pere BOSCH GIMPERA, *La universitat i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1971, especialment p. 52-62; Albert RIBAS MASSANA, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1976; Ramon NAVARRO, *L'educació a Catalunya durant la Generalitat (1931-1939)*, op. cit.

8. J. NAVARRO COSTABELLA, *La universitat de Catalunya*, Barcelona, Comissariat de Propaganda, 1937, p. 47.

de Catalunya, que havia esdevingut una peça emblemàtica de la vida cultural catalana.

El teatre és un altre camp d'actuació; un camp, però, en el qual hi ha més voluntats que realitats. Ventura Gassol s'havia proposat la nacionalització de tres teatres:

[...] un de drama, un d'opereta i un de gran òpera, com els països de cultura perfectament organitzada. Sense aquesta nacionalització fóra gairebé impossible que el teatre de casa nostra deixés de viure aquesta vida migrada que ens avergonyeix. (*Obra de cultura*, 1932.)

La vida migrada va continuar perquè aquest programa no es va poder portar a terme. Com tampoc la creació d'un Teatre Oficial de Catalunya que havia proposat Adrià Gual el 1931; ni el Teatre del Poble que Joaquim Montaner i Joan Puig i Ferrer van proposar el 1933.⁹

I és que, si ho mirem bé, la Generalitat de Catalunya tingué un temps limitadíssim d'actuació. Quan semblava que podia anar-se concretant la seva actuació, arriben els Fets d'Octubre de 1934, amb l'empresonament del Govern de la Generalitat i, amb ell, de Ventura Gassol. El Govern de la República, en mans d'Alejandro Lerroux, aprofita les circumstàncies per recentralitzar la política cultural i l'ensenyament. El coronel Francisco Jiménez Arenas és nomenat governador general de Catalunya i president accidental de la Generalitat, càrrecs que passen, el gener de 1935, al polític gallec Manuel Portela Valladares. Des de l'abril, la presidència d'una Generalitat perfectament inutilitzada passa d'unes mans a unes altres: des del lerrouxista Pich i Pon fins a polítics afins a la Lliga, com Ignasi Villalonga i Fèlix Escalas. Els organismes Estat i Generalitat havien estat dissolts i tot l'ensenyament havia estat posat en mans d'un comissari general nomenat per Madrid. També es dissol el Patronat de la Universitat Autònoma i alguns dels seus membres són detinguts (Pompeu Fabra, Antoni Trias i Pujol, Josep Xirau i el rector Pere Bosch Gimpera). La universitat sofreix una frenada en el procés de renovació. A més, els Estudis Universitaris per a Obrers han de refugiar-se a l'Ateneu Polytechnicum. Fins que, el mes de febrer de 1936, el Front d'Esquerres guanya les eleccions i el Govern de la Generalitat és restituit.

LA GUERRA

L'aixecament feixista del 1936 i la revolució que el segueix, situa el món cultural davant d'un debat sobre el sentit i la funció de la cultura i de la literatura en la nova

9. Vegeu sobre el teatre d'aquests anys Jordi COCA, Enric GALLÉN i Anna VÀZQUEZ, *La Generalitat Republicana i el teatre (1931-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Institut del Teatre i Edicions 62, 1982.

situació, bèl·lica o revolucionària.¹⁰ Tanmateix, tant o més que el debat ideològic, la situació desfermada en els primers moments, amb les persecucions, cremes d'esglésies, etc., obliguen a realitzar unes operacions d'urgència, sobretot en relació amb la salvaguarda del patrimoni artístic i cultural, que, com hem vist, era competència exclusiva de la Generalitat.

La Generalitat de Catalunya, doncs, ha de fer front amb urgència al nou repte que se li presenta: amb un decret del 4 d'agost, «s'incauta de tots els materials i objectes d'interès pedagògic, científic, artístic, històric, arqueològic, bibliogràfic i documental» de les institucions públiques del territori. Es creen els comissariats de Museus i de Museus Arqueològics, el Servei del Patrimoni Artístic, Històric i Científic de Catalunya, en el qual intervingué, entre d'altres, Agustí Duran i Sanpere, i que comportà l'apropiació d'edificis i fons patrimonials justament amb l'objectiu de salvaguardar-los.

La situació de guerra, la necessitat de salvaguardar el patrimoni artístic i, alhora, la necessitat de fer propaganda a favor de la democràcia i en contra de la barbàrie feixista (i, fins i tot, la necessitat de netejar la imatge dels primers moments de la revolució) van propiciar algunes actuacions com, per exemple, la gran exposició d'Art Català, d'entre el segle x i el xv, que es va fer al Jeu de Pomme, a París el 1937. A propòsit d'aquesta exposició i per la necessitat de coordinar els diferents organismes que intervenien en operacions com aquesta, es va crear la Junta de Relacions Culturals.

Un altre camp en el qual era important l'actuació de la Generalitat va ser l'ensenyament: la desaparició, el juliol del 1936, de l'ensenyament confessional (que havia estat ja un cavall de batalla durant els anys de la República) obliga a una actuació general i immediata. Així, el 27 de juliol es crea el CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada): «La voluntat revolucionària del poble —afirma el decret— ha suprimit l'escola de tendència confessional. És l'hora d'una nova escola, inspirada en els principis racionalistes del treball i de la fraternitat humana.»¹¹ Si us plau per força, doncs, calia intervenir en els edificis i en l'organització interna de l'ensenyament, primari, secundari, professional, tècnic, artístic i, òbviament, en l'ensenyament superior. O des de l'ensenyament superior, perquè el model Universitat Autònoma que passa a dependre de la Conselleria de Cultura (el Patronat, que havia pres aquest acord, no es restablirà fins al setembre de 1937) i, amb Pere Bosch Gimpera com a rector comissari, passa a ser el centre ordenador de tot el

10. Extrec les dades sobre la cultura i la literatura en el període bèl·lic de Maria CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

11. Vegeu el decret a R. NAVARRO, *L'educació a Catalunya durant la Generalitat (1931-1939)*, op. cit., 1979, p. 263-265.

conjunt, en una situació carregada de tensions, com les que representen les propostes populistes del doctor Fèlix Martí Ibàñez i el Comitè Pro Cultura Popular.

Igualment, les emissores de ràdio (Ràdio Barcelona i Ràdio Associació de Catalunya) passen a mans de la Generalitat, es nacionalitza el Liceu (que passa a ser el Teatre Nacional de Catalunya) i el Teatre Poliorama es converteix en el Teatre Català de la Comèdia. S'intenta, amb un èxit més aviat relatiu, portar a terme una renovació teatral: es fa venir Edwin Piscator, amb la idea (que no va arribar a concretar-se) que dirigís *Terra baixa*, i es crea el premi del Teatre Català de la Comèdia, que només donarà una obra d'una certa entitat, *La fam*, de Joan Oliver. De fet, els teatres col·lectivitzats, contràriament al que es podia preveure, no van arriscar-se a perdre públic intentant renovar l'escena. Al contrari: es van moure per camins ben fressats, aquells que sabien que asseguraven l'assistència del públic.

També es produeix la incautació de la Fundació Bernat Metge, amb Carles Riba com a comissari, amb l'objectiu, ho diu ell mateix, de «continuar, simplement» perquè

[...] res, en efecte, de tan útil per al nostre poble, avui en la cruïlla suprema de la seva renaixença, com assegurar-li, per a qualsevol camí que es decideixi a prendre, el bagatge de bellesa i de saviesa, de tradició essencial, d'exemples de dignitat i de fortitud d'anhel sempre insatisfet de justícia, el tresor de veritat i d'experiència humanes, en suma, que són els llibres d'on ha fluït originàriament tota la cultura europea.¹²

A més, el 1937, la Biblioteca de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans es traslladen a la Casa de la Convalescència, l'edifici que ocupen actualment.

COMISSARIAT DE PROPAGANDA

Un element importantíssim dins de la política cultural de la Generalitat va ser la creació, el 5 d'octubre de 1936, del Comissariat de Propaganda, que va ser posat en mans de Jaume Miravittles, un personatge que procedia del Bloc Obrer i Camperol, integrat a les files d'Esquerra Republicana des del 1934. Miravittles coneixia perfectament, pel seu pas (més aviat crític) per l'avantguarda artística, les tècniques de l'Agit-Prop i, dins d'elles, la utilització, al servei de la causa republicana, dels nous mitjans d'influència social i propaganda: fotografia, ràdio, cinema, premsa, cartells, exposicions i, òbviament, revistes i llibres. Sense oblidar que van fer-se passos per iniciar la televisió, aleshores una realitat que començava tot just a apuntar. La seva feina era la política de comunicació, interna i externa. Així, va obrir delegacions a París, Londres, Brussel·les, Oslo i Copenhaguen, i va publicar uns

12. Citat per M. CAMPILLO, *op. cit.*, p. 29.

butlletins per donar a la premsa mundial «elements per afavorir el poble espanyol i català en la seva lluita contra el feixisme». A més, en el camp de la il·lustració, va promoure tots la sèrie de cartells dels millors artistes del moment, uns cartells que han donat la imatge de la Guerra Civil. I va publicar, en versions catalana, castellana, francesa i anglesa, la revista *Nova Ibèria*, una revista de disseny innovador, amb textos de bons escriptors, fotografies i collages, que és una peça modelica de la modernitat.

Una altra de les peces importants va ser la potenciació de Laya Films, una productora cinematogràfica que havia estat creada el 1934 pel Servei Cinematogràfic de la Conselleria de Cultura, i que promovia un noticiari setmanal en català i castellà, i un documental cada mes en francès i anglès. A més, Laya Films distribuïa doblades al català i al castellà pel·lícules d'avantguarda estrangeres i tenia l'exclusiva i el doblatge dels films russos, que, no cal dir, estaven de moda. A més, van organitzar un camió per portar el «Cinema al front».

El Comissariat, al costat de Nova Ibèria, va fer moltes altres publicacions: opuscles divulgatius en francès i anglès, però també, de cara a l'interior, l'edició d'algunes peces emblemàtiques, en fulls solts o plecils il·lustrats. Així, cal destacar peces com *No passareu!*, d'Apel·les Mestres; *Oda a Barcelona*, de Pere Quart (un dels poemes més representatius del moment revolucionari, imprès en un full vermell); *Defensa de Madrid* i *Defensa de Catalunya*, de Rafael Alberti, i *El més petit de tots*, la cançó il·lustrada per Lola Anglada (que va ser una referència emblemàtica del període). Va editar, també, el recull de J. Carner Ribalta, *Poetes russos de la revolució* (1937) i, en català i castellà, el *Cançonier revolucionari internacional*, recopilat i comentat per Otto Mayer. Són, també, ben conegudes les auques del Comissariat, moltes de les quals afegien un punt d'humor a la situació bèl·lica, la més famosa de les quals és l'*Auca del noi català antifeixista i humà*, il·lustrada per Josep Obiols.

Alguns llibres resulten, també, molt representatius: *En dono fe. Un any d'actuació en l'Espanya nacionalista*, del secretari judicial de Burgos Antonio Ruiz Vilaplana (l'èxit del qual va promoure altres testimoniatges semblants); *Catalana a Madrid*, del mateix Miravittles (Editorial Forja) i una selecció i traducció del llibre de Bernanos, *El testimoniatge de G. Bernanos: Les cimetières sous la Lune*, i el llibre d'Upton Sinclair, *No passaran! Una història del setge de Madrid*.

Cal destacar, finalment, la sèrie d'opuscles encarregats a escriptors sobre diferents aspectes de la vida del moment i algunes publicacions divulgatives com *La literatura catalana moderna*, de Rafael Tasis i Marca, i *La pintura catalana contemporània*, de Sebastià Gasch, i *La literatura catalana a l'estranger*, de Lluís Bertran. També, entre tants d'altres, el de Navarro Costabella, *La universitat de Catalunya*, que hem citat més amunt.

L'activitat de Jaume Miravittles va ser immensa i un punt pintoresca. L'*Esquella de la Torratxa*, que era en mans del Sindicat de Dibuixants (dominat pel PSUC), tenia una secció dedicada a ell que portava el títol de «Retaule de les Miravittles». Era una manera de definir-lo i de definir la seva tasca, sempre imaginativa. Amb humor, és clar. Perquè algunes de les seves activitats, com la publicació del cartell de Martí Bas adreçat a la rereguarda amb la llegenda «Feu tancs... tancs... tancs... que són els vehicles de la victòria», potser se'l mereixien.

Una de les actuacions específiques del Comissariat va ser la creació del Casal de la Cultura. L'Estat n'havia creat un a València amb la intenció d'acollir intel·lectuals i escriptors desplaçats de Madrid. El de Barcelona, però, obeïa inicialment a la necessitat de coordinar les diferents entitats de cultura (Institut d'Estudis Catalans, Universitat, Institució del Teatre, Conservatori del Liceu, etc.) per tal d'assolir una major incidència sobre la societat. Un factor cercat era la voluntat de crear un espai de trobada entre els homes de ciència i els artistes. La persona que inicialment va dirigir l'entitat va ser Gabriel Alomar, abans no es va concretar el seu nomenament com a ambaixador al Caire. El Casal, i no m'hi estenc, va organitzar activitats molt diverses, des d'exposicions (com el «Saló de tardor») fins a la intervenció en l'organització de les Fires del Llibre, del 1937 i del 1938. A més, va fer algunes publicacions, com el volum *Al marge de la revolució i de la guerra*, de Josep Pous i Pagès, o els *Cants*, de Leopardi, en commemoració del centenari de la seva mort.

AGRUPACIÓ D'EScriptors CATALANS

Com és sabut, els escriptors s'organitzen en dues grans associacions sindicals: l'Agrupació d'Escriptors Catalans (AEC), adherida a la UGT, i el Grup Sindical d'Escriptors Catalans, adherida a la CNT. Els motius pels quals uns escriptors anaren a un grup o a un altre són ideològics, però no únicament. De fet, la CNT controlava el món dels espectacles, especialment el món teatral, i, per tant, tots aquells que tenien interessos en aquest camp (Ramon Vinyes, Carme Montoriol, bé que també Diego Ruiz o Xavier Viura, entre d'altres) anaren a parar al Grup de la CNT. Caldria afegir-hi, encara, l'Associació d'Escriptors i Artistes Socials, afiliats al POUM (Julià G. Gorkin, Salvador Roca i Roca, Jordi Arquer, entre d'altres). La immensa majoria, però, va sindicar-se dins de l'Agrupació d'Escriptors Catalans, que era, al seu torn, una transformació d'una primera associació, impulsada per Francesc Trabal: el Club dels Novel·listes.

De fet, de la mà de Francesc Trabal i d'un grup de col·laboradors molt pròxim a ell (com C. A. Jordana o Joan Oliver, que van presidir successivament l'entitat, i Mercè Rodoreda, Xavier Benguerel i Lluís Montanyà), l'Agrupació es va convertir en una peça clau per a l'ordenació de la vida literària a Catalunya en el perío-

de bèl·lic. Van actuar sempre en estreta col·laboració amb la Conselleria de Cultura, que els va encarregar, a finals d'agost (i, doncs, sent conseller de cultura, encara, Ventura Gassol), l'organització de la política d'edicions de la Conselleria. Paral·lelament, recullen llibres destinats al front, als hospitals i a les biblioteques populars, es fan càrrec de la recepció de periodistes i escriptors estrangers, col·laboren en la recuperació de patrimoni artístic amenaçat, intervenen en funcions de propaganda cultural a través de la premsa, la ràdio i revistes (en col·laboració amb el Comissariat de Propaganda, amb les revistes *Nova Iberia* o *Moments*), organitzen tot un cicle de conferències radiofòniques sobre temes convinguts amb la Direcció General de Radiodifusió. Hi intervenen C. A. Jordana, Pous i Pagès, Trabal, Ramon Xuriguera, Mercè Rodoreda, Rafael Tasis, Palau i Fabre o Maria Teresa Vernet, al costat d'escriptors de l'altra associació, com la Carme Montoriol. Aquestes emissions, més endavant i organitzades sota l'empara de la Institució de les Lletres Catalanes, portaran el títol de *La vida literària a Catalunya*. Perquè, al capdavant, la Institució de les Lletres Catalanes, que és l'entitat més important que sorgeix durant el període, és el resultat de l'entesa entre l'Agrupació i la Conselleria, o, si es vol amb noms concrets, entre Francesc Trabal i Carles Pi i Sunyer.

Anem, però, a pams: anteriorment, en el període d'Antoni Maria Sbert com a conseller de Cultura, substituït de Ventura Gassol, quan aquest va haver d'abandonar Catalunya perquè la seva vida estava en perill, es va crear la Comissió de les Lletres Catalanes, amb l'objectiu d'«enquadrar els escriptors catalans en la nova organització social, i organitzar l'ajut als treballadors de les Lletres Catalanes» i «expandir la literatura catalana dintre i fora de Catalunya». Aquesta entitat es fa càrrec del Comitè d'Edicions Catalanes, creat dins de la Conselleria, i oficialitza el Servei de Biblioteques del Front, que havia començat l'AEC en col·laboració amb l'Escola de Bibliotecàries.

Aquesta comissió, com ha escrit Maria Campillo, «representà l'assumpció institucional d'iniciatives prèvies d'intervenció, una mostra incipient de gestació d'un front cultural diversificat, i un antecedent formal [...] d'un projecte que convergirà, en temps, de Pi i Sunyer, en la Institució de les Lletres Catalanes».¹³ En efecte, el paper de Carles Pi i Sunyer com a conseller de Cultura va representar un salt endavant de primer ordre. Nomenat el 29 de juny del 1937, va crear els dos organismes que canalitzen la política cultural de la Generalitat fins al final de la Guerra: els Serveis de Cultura al Front i la Institució de les Lletres Catalanes. Aquesta, creada el setembre de 1937, era, de fet, iniciativa de l'Agrupació d'Escriptors Catalans i responia a la necessitat d'institucionalitzar la vida literària a Catalunya, no només perquè s'estava travessant un període bèl·lic sinó perquè justament una

13. *Ibidem*, p. 91.

de les necessitats bàsiques de la literatura catalana era la seva institucionalització. Es feia, doncs, responnent a una necessitat global i amb la mirada posada en el futur. Però, a més a més —i torno als estudis de Maria Campillo—, l'entitat responia al «desig de capitalització més majoritària dels intel·lectuals [...] fins i tot d'aquells que es mostren refractaris a intervenir des d'organismes vinculats a una política de partit concreta, o d'alguns, com Joaquim Ruyra o J. M. Capdevila, difícils d'enquadrar dins de qualsevol tipus d'estructura en funcionament»¹⁴ pel seu caràcter d'escriptors catòlics.

El decret de creació designa com a membres Pompeu Fabra, Pere Coromines, Josep Pous i Pagès, Josep Carner, Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Riba, Antoni Rovira i Virgili i Jordi Rubió i Balaguer. Més tard, s'hi afegeixen, entre d'altres, Francesc Trabal (de fet, ell n'era l'ànima), Joaquim Ruyra, Josep Maria Capdevila i Gabriel Alomar. L'obligada absència d'alguns dels nomenats va propiciar la creació d'«adjunts» (C. A. Jordana per Josep Carner, per exemple; o Joan Oliver per Martínez Ferrando). A més, a través dels secretariats, s'hi incorporen també Lluís Montanyà, Xavier Benguerel, Anna Murià o Mercè Rodoreda (que hi entrà com a mecanògrafa i correctora i posteriorment tingué cura de la gaseta radiada). Aquest grup, des de Jordana fins a Rodoreda, persones de confiança de Francesc Trabal, són els que porten el pes del dia a dia de l'entitat.

No puc referenciar tota l'activitat que va portar a terme la Institució de les Lletres Catalanes. De fet, si no fos per la situació de guerra, representaria un dels moments àlgids de la literatura catalana, perquè va atendre totes les necessitats i va potenciar la capacitat de tots els seus membres. Així, es desplega tota una política d'edicions que comença amb clàssics catalans i obres inèdites, continua amb clàssics estrangers (amb traduccions encarregades a Marià Manent, Riba, Jordana, Serrahima, etc.), fins a documents de guerra com *Unitats de xoc*, de Pere Calders. O una novel·la com *Aloma*, de Mercè Rodoreda. Indubtablement, una de les peces cabdals va ser la publicació de la *Revista de Catalunya*, que tingué com a redactor en cap Armand Obiols: cada mes, durant el 1938, va treure el número corresponent, d'un gruix considerable i d'un nivell intel·lectual i literari elevadíssim. Afegim-hi, encara, tota l'activitat a la ràdio (amb la gaseta radiada *La vida literària a Catalunya*, la creació d'uns Arxius de Literatura Catalana, la col·laboració en la Diada del Llibre del 1938, l'organització de l'homenatge a Joaquim Ruyra, la col·laboració amb els Serveis de Cultura al Front, la representació a congressos internacionals com el del Pen Club de Praga del juliol del 1938 amb l'assistència de Francesc Trabal i Mercè Rodoreda, etc.

Tota aquesta feina s'acaba abruptament amb la fugida de Barcelona el gener del 1939. La Institució, però, va continuar sent un organisme de referència en el

14. *Ibidem*, p. 246.

moment de la desfeta, en l'intent de pal·liar els problemes derivats de l'exili forçat i en l'esforç per reconstruir, en la dispersió, la vida literària catalana. Aquesta història, però, que torna a posar Francesc Trabal com un lluitador infatigable, és ja tota una altra història.